

kes információkkal szolgál, hisz a tanulmányok remekül illusztrálják a fordítás, azon belül is a hiteles fordítás – a közhiedelemmel ellentétben – rendkívül összetett jellegét, a nyelvi közvetítők speciális tudását és a rájuk háruló felelősség mértékét.

Sárkány Fruzsina Anna

Csikai Zsuzsa – Kóbor Márta (szerk.)

Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A műfordítás-oktatás kérdései.

Pécs: Kontraszt Plusz Kft., 2021. 239 p.

ISBN 978-615-80252-9-4

Az *Iránytű* a PTE „Új fordítás- és terminológiaoktatási módszerek a szakfordítóképzésben” elnevezésű kutatási programjához kapcsolódó projekt, amelynek egyik elsődleges célja egy fordításpedagógiai kiadványsorozat indítása. E sorozat első része a 2017-ben megjelent *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez – A kompetenciafejlesztés új fókuszai* című kötet, 2021-ben pedig napvilágot látott a második, *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez – A műfordítás-oktatás kérdései* címet viselő rész is, amelynek középpontjában a műfordítás és a műfordítás-oktatás témaköre áll.

Ahogy a kiadvány egyik szerkesztője, Csikai Zsuzsa (PTE) fogalmaz: „a kötet távolról sem homogén” (Csikai, 2021, p. 12) – ám értékessége részben épp ebben a heterogenitásban rejlik. A tanulmányok szerzői ugyanis a hazai műfordítás és műfordítás-oktatás elismert szakemberei, akiknek a témaválasztását főként egyéni érdeklődési körük és a munkásságuk során szerzett tapasztalataik határozták meg. A kötet három nagyobb részre bontható, ezek mindegyike a műfordítás-oktatás egy-egy központi kérdésére koncentrált (műfordítói kompetenciák, szövegolvasás és szövegértelmezés, a műfaj jelentősége a fordításban). Bevezetőnek is tekinthető ta-

nulmányában Csikai ismerteti a Magyarországon folyó műfordítóképzés helyzetét, valamint bemutatja a műfordításoktatás európai referenciakeretének szánt és a kötetben több helyen is hivatkozási alapot jelentő PETRA-E projektet, amely nyolc kompetenciát különít el (transzfer-, nyelvi, szöveg-, heurisztikus, irodalmi-kulturális, szakmai, evaluatív és kutatási kompetencia) öt különböző szinten (kezdő, haladó tanuló, pályakezdő hivatásos, haladó hivatásos, szakértő). A projekt célja, hogy „segítse a műfordítás magas szakmai színvonalú oktatását és tanulását, irányt mutasson a műfordítást oktató intézmények programjainak hatékony kialakításához” (Csikai, 2021, p. 11). A kötet szerzői elsősorban a *fordítási*, vagyis a célszöveg kialakításához szükséges kompetenciák fontosságát hangsúlyozzák, szemben a *fordítói* kompetenciával, amely a megrendeléstől a kiadásig tartó folyamatokban használt készségek és képességek összessége.

Csikai *A műfordítói kompetencia fejlesztése a PETRA-E referenciakeret tükrében* című összegző igényű, a kötet főbb irányvonalait bemutató tanulmányát a kiadvány első nagy tematikus egysége követi, *A műfordítói kompetenciák alapkérdései és oktatása* címmel. Sohár Anikó (PPKE) fejezetnyitó írása (*Ok-tatható? Oktatandó? A műfordítás tanításáról – Harminc év műfordítóképzés tanulságai*) a szerző több évtizednyi tapasztalatának esszenciáját foglalja össze a műfordítás tanításáról, taníthatóságáról.

„Meggyőződésem, hogy a műfordítás-hoz az összes szükséges részkészség fejleszthető és fejlesztendő, az összes ismeret oktatható, és oktatandó is. Természetesen különböző mértékben, és ez nem csupán generációs kérdés: minden csoport más, s a tanárnak, a módszernek, a tananyagnak ehhez mindig alkalmazkodnia kell, nem lehet, nem szabad a megszokottat, a bevett adaptálás nélkül felhasználni újra meg újra” (Sohár, 2021, p. 36).

Sohár annak következményeként jut erre a konklúzióra, hogy az utóbbi években egyre több kompetencia- és műveltségbeli hiányt tapasztalt a pályakezdők felkészültségében, illetve változott az egyes generációk terhelhetősége és tanulási attitűdje is, ami szükségessé tette a korábban evidensnek tartott műveltséganyag beépítését a fordítóképzésbe.

A tematikus egység második tanulmányának szerzője, Gulyás Adrienn (KRE) saját oktatói tapasztalatai alapján értékeli és mutatja be a PETRA-E deskriptorok alkalmazhatóságát a műfordítás-oktatásban. A referenciakeretet szükségesnek és hasznosnak tartja ugyan, de a tanulmányban is vizsgált kezdő (LT1) és haladó tanuló (LT2) szinthez rendelt deskriptorok alkalmazhatóságát bírálja. A deskriptorok pozitívumaként azt emeli ki, hogy nem elvárás-ként, hanem lehetőség-ként lehet rájuk tekinteni, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a hallgatók kompetenciái között komoly egyéni eltérések tapasztalhatók, amelyek miatt az egyes deskriptorok egységes érvényesítése nem lehetséges. Gulyás kiemeli, hogy a „PETRA-E politikailag korrekt, objektivitásra törekvő rendszere nem említi a tehetség kérdését” (Gulyás, 2021, p. 48) és a kreativitást, noha ezek a műfordítói munka elengedhetetlen részei.

„Az oktatói gyakorlatomban azt látom, hogy a különbségek ezeken a területeken [ti. szövegelemzés, irodalmi kompetencia, kreativitás, önreflexió] már a képzés kezdetekor érzékelhetők a hallgatók között, és a szintbeli különbségek a csoporton belül végig megmaradnak, még akkor is, ha önmagához képest mindenki fejlődik. A referenciakeretet érdemes lenne olyan szempontból átgondolni, hogy a kreativitásnak, a művészi igényű újrírásnak mely alkompetenciákban tudna több teret adni” (Gulyás, 2021, p. 49).

Pusztai Varga Ildikó (SZTE) *Hab a tortán: Műfordítói kompetencia a szakfordítóképzésben* című tanulmányában azt igazolja, hogy

a szakfordítói kompetencia is fejleszthető olyan műfordítási feladatokkal, amelyek a fordítói kreativitás működtetését célozzák meg. A szerző öt gyakorlatot mutat be az alkalmazás során nyert tapasztalatokkal együtt, és az eredmények alapján minden esetben összegzi, hogy az egyes feladatok mely szakfordítói és műfordítói kompetenciák fejlesztésére alkalmasak. Ahogy Pusztai Varga fogalmaz: „Műfordítói, szakfordítói és fordításoktatói tapasztalatom szerint egymást támogatja mű- és szakfordítás, mű- és szakfordítási kompetencia” (Pusztai Varga, 2021, p. 53). A fordítás eltérő területeihez kapcsolódó kompetenciák elemeihez különböző referenciakeretet alkalmaz: a szakfordítói kompetenciákat a PACTE és az EMT csoport által kidolgozott modellek mentén írja le (PACTE, 2014; EMT, 2009), a műfordítói kompetencia elemeit pedig a PETRA-E keretén belül értelmezi. Gulyáshoz hasonlóan Pusztai Varga is hangsúlyozza a kreativitás fejlesztésének fontosságát a szakfordítás és a fordításoktatás területén tapasztalható haszna miatt, megközelítésében a kreativitás fogalma az, amely összekapcsolja ezeket a különböző fordítási szituációkat.

Hetényi Zsuzsa (ELTE) *Egy többnyelvű műfordítói műhely tapasztalatai – A MűMű és a Pofon* című esszéjében az ELTE BTK-n általa alapított, több mint három évtizede létező Műfordítói Műhely (MűMű) működéséről számol be, felelevenítve mindazokat a nehézségeket és kihívásokat, amelyek hatására a MűMű szakszemináriumban folyó munka keretei időről időre újrafogalmazódtak. A szeminárium célja kezdetben a különböző készségek és fordítási gyakorlat megszerzése volt, később a hallgatók lehetőséget kaptak műfordításaik publikálására is az összesen hét kötetből álló *Pofon*-sorozatban. A MűMű tagjai a műfordítási feladatkörének nemcsak egyetlen szegmensét ismerhették meg: a fordítás mellett betekintést nyertek a szerkesztés, a lektorálás és a pályázati pénzek felderítésének folyamatába is, komplex képet kapva ezáltal a műfordítói tevékenységről. Hetényi

kitér a PETRA-E referenciakeret értékelésére is, saját oktatói tapasztalatai felől világít rá néhány pontatlanságára. Meglátása szerint a műfordítás tanításának óriási szerepe van a magyar és egyetemes kultúrában egyaránt: „A műfordítóképzés nemcsak azért Magyarország elemi nemzeti kulturális érdeke, mert a világirodalomba kapcsolja be a hazai kultúrát, hanem mert térségi, európai és közép-európai beágyazottságunk feltétele” (Hetényi, 2021, p. 80).

A kötet első részét lezáró tanulmányában Galambos Dalma (PPKE) egy kérdőíves felmérés segítségével többek között arra kereste a választ, hogy az aktív magyar műfordítók milyen arányban vettek részt műfordítással kapcsolatos képzésen vagy felkészítésen, illetve hogyan vélekednek a különböző képzési lehetőségekről. Köztudott, hogy amíg a szakfordítás területén való érvényesüléshez szakirányú képesítés szükséges, addig a műfordítókkal szemben nincs ilyen elvárás, és nem is jelent előny, ha valaki részt vesz ilyen jellegű képzésen. A felméréshez a PETRA-E referenciakeretet használta a szerző, az egyes kompetenciákat ötfokú skálán értékelték a kitöltők. Az eredmények megmutatják, hogyan gondolkodnak a műfordítók a tevékenységükhöz szükséges készségekről, és milyen tapasztalatokat szereztek a műfordítás-oktatás terén. Az adatok kiértékelését követően Galambos a következő konklúziót fogalmazza meg: „Szükség van arra, hogy a műfordítóképzés nagyobb figyelmet kapjon, hiszen ettől is függ a szakma presztízse, megítélése és a szakmai közösség identitása, értékrendje, nem beszélve a műfordítók munkájának minőségéről és anyagi megbecsüléséről” (Galambos, 2021, p. 106).

A kötet második, *A szövegolvasás és szövegértelmezés jelentősége* című részében négy tanulmány található. Náadori Lídia műfordító traumakutatáshoz kapcsolódó vizsgálatában azt a kérdést járja körül, milyen szerepet tölt be az első olvasat a fordítói stratégia kialakításában. Kutatása során lépésről lépésre dokumentálta Terezia Mora

Simon című novellájának fordítási folyamatát, bebizonyítva ezzel, mekkora jelentősége van a fordítói önreflexiónak a célnyelvi szöveg megalkotásában. Már az első olvasat során (sőt akár azt megelőzően is) kialakul egy koncepció a legmegfelelőbb fordítási stratégiát illetően, amely a továbbiakban befolyásolhatja a fordítót: „A fordítási stratégia már a forrásnyelvi szöveg elolvasása előtt, a szöveggel szembeni elvárásokban formálódni kezd. Éppen ezért érdemes a fordítói önreflexióban figyelemmel lenni a saját első olvasatra, ennek rugalmasságára, alakíthatóságára a fordítás sikeressége érdekében” (Náadori, 2021, p. 123).

Szintén a fordítói olvasat a témája Somló Ágnes (PPKE) *Az olvasó és a műfordító olvasata – interpretáció és kultúraközvetítés* című tanulmányának. A fordító először olvasói minőségben találkozik a forrásnyelvi szöveggel, tehát rá is igaz az, ami minden egyes olvasóra, vagyis hogy saját felfogása, ismeretei és világképe alapján értelmezi az adott művet. A dolgot az olvasatok három szintje mentén (első olvasat, újraolvasás / kritikai olvasat, műfordítói olvasat / újra-újraolvasás) követi végig a műfordítás mint speciális olvasat kialakításának bonyolult folyamatát. A szerző szerint a műfordítás-oktatásnak a szerepe ebben az (újra)alkotó tevékenységben az, hogy felkészítse a hallgatókat az olvasatonként más és más fordítói feladatok megoldására. A műfordítás hivatás, amely „állandó tanulást és folyamatos megújulást követel művelőjétől, hiszen minden egyes szöveg, minden egyes fordítói feladat újabb és újabb tudásanyagot igényel, és mind újabb készségeket mozgósít” (Somló, 2021, p. 137).

Ádám Péter és Kiss Kornélia (PPKE) dolgozatának középpontjában a fordítói szövegelemzés fontossága áll. A szerzők Tocqueville *Az amerikai demokrácia* című művének első magyar fordítását vetik össze az újrafordítással, rámutatva az összehasonlító elemzés során arra a tényre, hogy még az egyszerűbb esetekben sem magától értetődő a lexikai megfelelés, és a fordító nem kerül

heti el a forrásnyelvi szöveg mélyreható analízisét, ha pontos és jól követhető célnyelvi szöveg előállítására törekszik. A szerzők az összehasonlítás során megfogalmazott észrevételeiken keresztül arra szeretnék felhívni a figyelmet, hogy „tüzetes elemzés nélkül nem szabad, és nem is lehet lefordítani egy kicsit is bonyolultabb szöveget” (Ádám & Kiss, 2021, p. 151). Az összehasonlító szövegelemzés gyakorlata különösen fontos és hasznos a fordítóképzésben, hiszen a különböző korokban keletkezett fordítások vizsgálata rengeteg tanulsággal szolgál.

A kötet második részét lezáró tanulmányában Gula Marianna a korábbiakban már másutt is megfogalmazott következtetésre jut James Joyce *Ulysses-ének* két magyar fordítását összevetve: a szövegtérmezés befolyásolja a fordító stratégiaválasztását, ezáltal a végeredményt, vagyis a célnyelvi szöveget is. Az esettanulmány a *Szirének* című fejezet zenei effektusainak vizsgálatára koncentrált Szentkuthy Miklós 1974-es fordítása és a 2012-ben elkészült átdolgozott változat alapján. A szerző így összegzi a példákkal gazdagon illusztrált elemzés tapasztalatait: „Míg Szentkuthy Miklós fordításának zenei áramlása (helyenként áradása) rengeteg helyi örömet biztosít az olvasónak, az átdolgozott változat a nyelv áramlását mindig a fejezet globális zenei struktúráját szem előtt tartva kívánja érzékeltetni” (Gula, 2021, p. 171).

A kötet utolsó, harmadik része (*A műfaj jelentősége a célnyelvi szövegalkotásban – versfordítás*) a fordítók számára talán legnagyobb kihívást jelentő lírai szövegek fordításának kérdésével kapcsolatban tartalmaz három tanulmányt. Esszéjében Kappanyos András (MTA BTK) a versfordítás presztízsváltozásának történeti áttekintését követően a versfordítók három lehetséges attitűdjét mutatja be: a tanár-tudós indíttatású versfordítást, amely a formahűség helyett az olvasó pontos informálására helyezi a hangsúlyt; a művészi fordítást, amely a komplex esztétikai hatás elérésére törekszik, illetve a műkedvelő fordítást, amely az előbbiektől

főként abban tér el, hogy nem professzionális indíttatású. Kappanyos a versfordításhoz szükséges készségek egy részét (szókincs, nyelvi kreativitás, stílusérzék) csak korlátozott mértékben tartja fejleszhetőnek, a vers-tant azonban olyan területnek tekinti, amely alkalmas a lírafordítás oktatására. Az esszé ezen pontján a szerző számos ötlet és kreatív gyakorlat bemutatásával vázolja fel a versfordítás tanításának lehetőségét. Versfordításra – bárhogyan is változik e tevékenység rangja a fordításkultúrán belül – mindig szükség lesz, hiszen a „műfordításkultúra minden sikeres új fordítással vagy újrafordítással megújul [...]. A kulturálisan eleven irodalmi művek recepciója sohasem befejezett” (Kappanyos, 2021, p. 203).

A *Lev Rubinstein-versek fordításának problémái* című esettanulmányában Molnár Angelika (DE) a kortárs orosz költő két versének fordításával és szerkesztésével kapcsolatos nehézségeket összegzi. A Debreceni Egyetem fordítói mesterképzésén belül működő műfordítási szemináriumon az oktatók és a hallgatók együttműködésének eredményeként már elkészült egy Tolsztoj két elbeszélését tartalmazó, kommentárokkal ellátott kétnyelvű kiadás, Molnár tanulmánya pedig azokat a nyelvi és kulturális kihívásokat veszi sorra, amelyekkel a szintén tanár-diák összefogásnak köszönhetően megszületett Rubinstein-versek fordítása során szembesültek a szeminárium résztvevői. Ahogy a szerző fogalmaz: „szeretném megvilágítani a »tanulhatatlan« műfordítás »tanításának« egy-egy aspektusát” (Molnár 2021, p. 208), vagyis azt, hogyan hatott a hallgatók nyelvtudására és fordítási kompetenciáira az egymással, az oktatókkal és az orosz anyanyelvi szakértővel folytatott közös munka.

V. Gilbert Edit (PTE) kötetzáró esszéjében, *A lemondás művésze* című írásában a „lemondás” a lehetetlenre vállalkozó versfordító döntéseire utal arra vonatkozóan, hogy „melyik kritériumnak, kritériumoknak rendelte alá a többi, hogyan egyensúlyozott, mit áldozott fel a végső megoldás

oltarán” (V. Gilbert, 2021, p. 229). A Pécsi Tudományegyetem műfordítás-óráin a szerző – az előző tanulmányban bemutatott gyakorlathoz hasonlóan – diákjaival közösen dolgozik szabadon választott idegen nyelvű szövegek fordításán, dokumentálva a fordítások alakulástörténetét. A műfordítást tágabb kontextusba helyezve V. Gilbert azt mutatja be, mennyire komplex az az interdiszciplináris tér, amelyben a vers- és prózafordítás tevékenysége értelmezhető: fordítóként és oktatóként többek között az összevető műfordításkritika, az újhistorizmus, az irodalomszociológia, a textológia, az alkalmazott irodalomtudomány vagy a fordításhermeneutika mint tudományterületek műfordításhoz való kapcsolódására világít rá.

E sorok szerzője nagy élvezettel olvasta az Iránytű projekt keretein belül született újabb kötetet. A tanulmányok, melyek nem ritkán egy teljes oktatói vagy kutatói pálya tapasztalatait összegzik, sok tanulsággal szolgálnak mindazoknak, akik a fordítás iránt érdeklődnek: kezdő és gyakorló műfordítóknak, fordítással kapcsolatos tanulmányokat végző

egyetemi és doktori hallgatóknak, oktatóknak, irodalmároknak és nyelvészeknek egyaránt.

Szakály Szilvia

IRODALOM

PACTE Group (2014). First Results of PACTE Group’s Experimental Research on Translation Competence Acquisition: The Acquisition of Declarative Knowledge of Translation. In Muñoz Martín, R. (Ed.), *Minding Translation. Con la Traducción en Mente, Special Issue of MonTI. Monografias de Traducción e Interpretación 1*. (pp. 85–115). <https://doi.org/10.6035/MonTI.2014.nel.2>

Internetes források

EMT szakértői csoport (2009). *Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia communication*. http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/emt/key_documents/emt_competences_translators_en.pdf (2021. 09. 20.)

PETRA-E Referenciakeret (2016). <https://petra-education.eu/> (2021. 09. 20.)